

# नेपाली आख्यानमा तेस्रोलेङ्गिक चरित्र

दीपकप्रसाद ढकाल\*

## लेखसार

नेपाली आख्यान परम्परामा तेस्रोलेङ्गिकता नवीन विषय हो । समाजमा व्याप्त विषमलिङ्गी वा पितृसत्तात्मक वर्चस्वको प्रभावले यौनिक अल्पसङ्ख्यकलाई पहिचानको हक प्राप्तमा अग्रसर गरायो । परिणाम स्वरूप नेपाली समाजमा तेस्रोलेङ्गिका अभियानले स्थान पाए । यसैलाई अतिरिक्त (२०५०, उपन्यास ) र तेस्रो रङ (२०६६, कथा )ले फरक प्रवृत्तिको आरम्भ गर्‍यो । नेपाली आख्यानमा प्रयोग भएका तेस्रोलेङ्गिक चरित्र र तिनको स्वभावका मूल पाँच प्रकार देखिएका छन् । स्त्री समलेङ्गिक चरित्र, पुरुष समलेङ्गिक चरित्र, द्वियौनिक चरित्र, अन्तरलिङ्गी चरित्र र अन्तरयौनिक चरित्रका प्रयोगका कारण नेपाली आख्यानको चरित्रयोजना विशिष्ट बनेको छ ।

**मूल शब्दावली :** विषमलेङ्गिकता, समलेङ्गिकता, स्त्री समलिङ्गी, पुरुष समलिङ्गी, द्वियौनिक, अन्तरलिङ्गी, अन्तरयौनिक ।

**विधि :** प्रस्तुत अनुसन्धानमा गुणात्मक शोध पद्धतिको प्रयोग गरिएको छ । समलेङ्गिकतालाई मूल सैद्धान्तिक पर्याधारका रूपमा प्रयोग गरी प्राथमिक ( तेस्रोलेङ्गिक चरित्रयुक्त आख्यान ) र द्वितीयक (सैद्धान्तिक सामग्री ) को विश्लेषण गरिएकाले यो पुस्तकालय कार्यमा आधारित अनुसन्धान हो । सामग्रीको सङ्कलन र चयनको आधार समलेङ्गिकता भएकाले अध्ययन र विश्लेषण प्रायोगिक छ ।

## विषय परिचय

नेपाली साहित्यको विकासमा वि.सं. २०३६ पछिको समयवधि र यस क्रममा प्रकाशित भएका कृति एवं तिनको विधागत प्रवृत्तिलाई पस्तुत आनुसन्धानात्मक लेखमा मुख्य शोध विषय बनाइएको छ । आख्यान विधामा देखापरेका चरित्र योजनाका विविधता मध्ये लेङ्गिकता यस विश्लेषणात्मक लेखको विषय क्षेत्र को । प्रस्तुत अध्ययनमा उत्तरवर्ती चरणका रूपमा वि. सं २०३६ पछिको कालावधिलाई नामकरण गरिएको छ । विविध विधाको विकास र गतिलाई एकीकृत समय खण्डका रूपमा परिभाषित गर्ने हेतुले यसको नामकरण भएको हो । यस क्रममा नेपाली आख्यानमा पनि समाजमा आएका नवीन सोच, जीवन पद्धति, समावेसी रूपमा देखा परेका विविध वर्ग र तिनका गतिविधिलाई आख्यानीकरण गर्ने प्रवृत्ति विकास भयो ।

---

\* श्री ढकाल नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरमा उपप्राध्यापक हुनुहुन्छ ।

## 268 नेपाली आख्यानमा तेस्रो लैङ्गिक चरित्र

तेस्रो लैङ्गिकता सम्बन्धी अवधारणा सम्पूर्ण लैङ्गिक अल्पसङ्ख्यक र फरक यौनिक अभिमुखीकरण भएका वर्गको पहिचान र अस्तित्वका रूपमा विकास भयो। यो छाता शब्दावली परम्परागत लैङ्गिक तथा यौनिक पहिचान भएका भन्दा फरक 'एलजिबिटिआइ' समूहको प्रतिनिधित्व हो। नेपाली समाजमा वि.सं. २०६२-६३ को जनआन्दोलन सबै प्रकारका वर्ग र उपसमूहको मूलधारमा प्रवेशका दृष्टिले अर्थपूर्ण र सार्थक रहेको छ। त्यस यता राज्य र यसका निकायमा रहेका सङ्घ संस्थाले समावेसी नीति प्रदर्शन गरेका कारण तेस्रो लैङ्गिक गतिविधिले उचित र सहज स्थान पाए भने यसैलाई आख्यानकारले आख्यानीकरणको विषय पनि बनाए।

नेपाली आख्यान (कथा र उपन्यास) विधामा तेस्रो लैङ्गिक चरित्रको पहिचान र स्वभावलाई आख्यानीकरण गर्ने तथा सिर्जनामा नवीन गोलार्द्धको विकास गर्ने लहर नै आएको छ। तिनै आख्यानकार र तिनका रचनामा पाइने तेस्रो लैङ्गिक चरित्र प्रयोगको प्रवृत्तिलाई प्रस्तुत लेखमा समाविष्ट गरिएको छ। आख्यानका पनि विविध प्रवृत्ति हुने भए पनि यस अध्ययनमा चरित्र प्रयोगगत मूल्यलाई मात्र समावेश गरिएको छ। फरक यौनिक अभिमुखीकरण भएका चरित्रको गतिविधि र तिनको पहिचानपरक स्वभावमा आधारित आख्यानको विश्लेषण गर्नु पर्ने भएकाले प्रस्तुत विश्लेषण चरित्रकेन्द्री छ। चरित्रमा समलैङ्गिक प्रवृत्तिको खोजी भएकाले समलैङ्गिकता सम्बन्धी अवधारणा यसको मुख्य सैद्धान्तिक पर्याधार हो। पस्तुत अनुसन्धानात्मक लेखमा वि.सं २०३६ पछि नेपाली आख्यान परम्परामा तेस्रो लैङ्गिक चरित्रको प्रयोग भएका आख्यानलाई मात्र समाग्री सङ्कलन, चयन र विश्लेषणको मुख्य कालावधि बनाइएको छ। त्यसैले यस पछिको अध्ययनमा उत्तरवर्ती नेपाली आख्यान भनी कालावधिको निर्दिष्टताका निमित्त प्रयोग गरिएको छ।

## नेपाली आख्यानमा तेस्रो लैङ्गिक चरित्र

नेपाली साहित्यको उत्तरवर्ती चरणमा लेखिएका आख्यान (कथा र उपन्यास) मा तेस्रो लैङ्गिकताको विषय नवीन क्षेत्रका रूपमा प्रवेश गरेको छ। समावेसी समाजको स्वभाव अनुसार संविधान, त्यस अनुरूपका कानून, ऐन, नियम र कार्यविधिले सबै वर्ग र उपसमूहको पहिचानलाई उचित स्थान एवं सम्बोधन गरेकाले तेस्रो लैङ्गिक पहिचान भएका व्यक्तिको गतिविधि पनि सहज रूपमा समाजमा देखा परे। यसैलाई आख्यानकारले नवीन विषय क्षेत्रका रूपमा प्रयोग गर्दै तेस्रो लैङ्गिक चरित्रको पहिचान सहितको प्रतिनिधित्वलाई विषमलैङ्गिक समाजका सामू स्थापित पनि गरे।

कथा र उपन्यास दुवै विधामा तेस्रो लैङ्गिकको स्वभाव र गतिविधिलाई आख्यानीकरण गरिएको छ। सङ्ख्यात्मक रूपले अन्य प्रवृत्तिको आख्यानको तुलनामा न्यून भए पनि यिनले प्रतिनिधि भूमिका खेलेका छन्। विशेषतः नयनराज पाण्डे, नगेन्द्रराज शर्मा, गोविन्द गिरी 'प्रेरणा', माया ठकुरी, उषा शेरचन, गोविन्दसिंह रावत, अर्चना थापा जस्ता कथाकारले यस धारलाई क्रमशः स्थापित र मजबुत बनाएका छन्। त्यसै गरी नयनराज पाण्डे,

शोभा भट्टराई, इन्द्रकुमार श्रेष्ठ, मोहनराज शर्मा, कल्पना खरेल, जया ओझा, गीता केशरी जस्ता आख्यानकारले समलिङ्गीका विविध प्रकार र स्वभावको पहिचानलाई प्रतिनिधित्व गर्ने चरित्रको प्रयोग गरेका छन् । यी सबै कथा र उपन्यासले समलिङ्गीको विषय तथा चरित्रको फरक यौनिक अभिमुखीकरणलाई प्रयोग गरे तापनि आख्यानीकरण शिल्पका दृष्टिले समान स्तरका छैनन् । फरक विषयको प्रयोग र त्यसलाई नेपाली आख्यान विधामा स्थापित गर्ने अभिप्राय रहेका कारण सबै आख्यान उल्लेख्य रहेका छन् । यस धारलाई समृद्ध बनाउने प्रतिनिधि कथाकारमा उषा शेरचन, गोविन्दसिंह रावत र अर्चना थापा छन् । त्यस्तै प्रतिनिधि उपन्यासकारको कोटिमा मोहनराज शर्मा र गीता केशरी अग्रणी छन् । चरित्रको प्रयोग मुख्य शोध क्षेत्र भएका कारण सबै आख्यानको सन्दर्भानुसारको व्याख्या यसमा गरिएको छ ।

### स्त्री समलिङ्गी चरित्र

यौनिक अभिमुखीकरण स्त्रीको स्त्रीसँग नै आकर्षण हुने गरी विकसित भएको अवस्था स्त्री समलैङ्गिकता हो । परम्परागत विषमलिङ्गी समाजमा स्त्रीको पुरुषसँग यौनाकर्षण हुने गरी निकटता बढ्ने र त्यसले जैविक निरन्तरता (सन्तानोत्पादन) को भूमिका पूरा गर्छन् । तर यसको विपरीत यौनिक भ्रुकाव स्त्रीका बिचमा हुनु यसको मुख्य पहिचान हो । समलैङ्गिकताको सैद्धान्तिक र दार्शनिक आधार नारीवाद रहेकाले सिमोन द बुवाको **द सेकेन्ड सेक्स** (सन् १९६९) यसको कोसेढुङ्गो बन्यो । समलैङ्गिकताको अवधारणाले उत्तरआधुनिक नारीवादी चिन्तकबाट प्रशस्त बल र आधार प्राप्त गरेका कारण पाश्चात्य प्रतिनिधि समालोचक गायत्री चक्रवर्ती स्पिभाक, हेलेन सिक्सु, लुसी अरिग्यारी, उत्तरऔपनिवेशिक समालोचनालाई पूर्वीय संस्करणका रूपमा विकास गर्ने अन्य समालोचकहरू आशिष नान्दी, होमी भाभा, तेजशिवनी निरञ्जना लगायतले यसलाई थप व्यापक र बिस्तार गरे ।

स्त्री समलैङ्गिकता परम्परागत विषमलिङ्गी समाज र त्यसमा व्याप्त रहेको यौनवादी चिन्तनको सापेक्षतामा अर्थिने विषय हो । यस उपसमूहलाई नेपाली समाजले लैङ्गिक दृष्टिले सीमान्तीकृतको रूपमा लिदैन र अशिल्ल मान्दछ भने अमेरिकी समाजमा रङ्परक समलिङ्गी (कलर लेजिबियन), श्रमपरक समलिङ्गी (वर्किङ क्लास लेजिबियन) र गोरा मध्यम वर्गीय समलिङ्गी (ट्वाइट मिडिल क्लास लेजिबियन) का तहबाट व्याख्या र आलोचना भएको इतिहास छ (अब्राम्स, सन् २००४ : २५४) । त्यसैले यसैको सापेक्षतामा नेपाली आख्यानमा स्त्री समलिङ्गी चरित्रको विश्लेषण यहाँ गरिएको छ ।

स्त्री समलैङ्गिकताका दृष्टिले उत्तरवर्ती नेपाली आख्यानमा 'सलिजो', उषा शेरचनको 'अनपेक्षित बाढी पहिरो' र गोविन्दसिंह रावतको 'नन्दभाउजूको प्रेमको साबिती बयान' प्रतिनिधि मानिन्छन् । सलिजोमा आएका दुई केन्द्रीय चरित्र ज्वाला र रूपाका बिचमा विकसित भएको रुमानी प्रेम ब्रिटेन र अमेरिकाका महिलाको बिचमा चलेको बोस्टन म्यारिजको रूपमा विकसित भएको छ । ज्वालाले पुरुषको जस्तो शैली 'ड्रयाग किङ' तथा

## 270 नेपाली आख्यानमा तेल्लैङ्गिक चरित्र

रूपाले स्वभाविक रूपमा वयस्क युवतीको शैलीमा तर ज्वालको रुचि अनुसार वेषभूषामा सजिनु स्त्री समलैङ्गिकता हो । दुवैले विषमलिङ्गी समाजमा हुने गरेको जस्तो विपरीतलिङ्गी यौनाकर्षणको अनुभूति लिएर सुहागरात बिताउनु तथा जीवनभर नै सँगै मर्ने र बाँच्ने प्रण गर्नु स्त्री समलैङ्गिकता हो । यसले समान जैविक संरचना भएकाहरूको बिचको परस्परमा आकर्षण हुने र यौनसन्तुष्टिको अवस्थामा पुग्ने समयौनिक वा होमो सेक्सको सम्बन्ध विकास गरेको छ ।

त्यस लहरका आवेगमा तरङ्गिदै दुवै एक अर्काका अँगालामा केही छिन पूरै शक्तिका साथ कस्सिएर तात्तिएपछि लामालामा सास फेर्दै अलग्गिन्छन् । अलग्गिएर रूपा पलङ्गितर लाग्छे । ओछ्यानमा डडरङ्ग पछारिन्छे । उत्तानो परेर गहिरो भावले ऊ मास्तिर भुण्डिएका चम्किने कागतका रङ्गीचङ्गी भल्लरहरू टोलाएर हेरिरहन्छे (शर्मा, २०६६ : ६३) ।

रूपा र ज्वाला विवाहको पहिलो रातलाई सुख रात्रीका रूपमा अनुभूत गर्ने तयारीमा रहेका छन् । यसैको पूर्वाभ्यासको प्रसङ्ग यस अंशमा आएको छ । एउटी वयस्क केटी अर्को समान लैङ्गिक र जैविक संरचनासँग आनन्दित रहनु र त्यसबाट उद्दाम सन्तुष्टिको विन्दुमा समेत पुग्नु समलैङ्गिक रुमानी प्रेम हो ।

पत्याऊ, लेज्वा मेरो मनमा पुरुषप्रतिको त्यति नै अरुचि, बेवास्ता र पराइपन छ जति तिम्रो मनमा छ । अनि लेज्वा तिम्रीलाई भलक्क जुँगासित देख्ने धोको पुरुषप्रतिको आकर्षण होइन, पुरुषत्वप्रतिको आकर्षण हो (शर्मा, २०६६ : ६५) ।

एउटी वयस्क युवतीमा रूपा आफूसँगै सहवास गरिरहेकी यौनसाथी ज्वालाको ओठमा जुँगासहितको जैविक संरचना देख्न चहन्छे तर यस्तो चाहना कुनै पुरुषबाट नभई महिलाबाट पूरा गरिरहेकी छ । पुरुषत्वयुक्त चाहना राख्नु तर परिपुर्तिचाहिँ आफू जस्तै युवतीबाट गर्नु स्त्रीसमलैङ्गिकता हो ।

विवाहित युवकमा आफ्नो चाहना अनुसारको विपरीतलिङ्गी यौन स्वभाव पत्नीमा नपाएको र त्यसले पैदा गरेको मनोद्वन्द्वको सटिक र यथार्थपरक विश्लेषण उषा शेरचनको 'अनपेक्षित बाढी पहिरो'मा छ । घरमा भर्खर विवाहित पत्नीलाई छोडेर गएको केटाले गोप्य रूपमा आफ्नी नवविवाहिताको गतिविधिलाई जासुसी क्यामराको सहायताले खिच्छ र त्यसको विश्लेषणका निमित्त डाक्टर कहाँ लगेपछि पत्नीको वास्तविकता युवकलाई थाहा हुन्छ ।

भोलि जे पर्ला पर्ला तर आज पाएको यो क्षणको सदुपयोग गरौं न हुन्न ? डिभिडि अन गरौं, हैत ।

डिभिडि अन गरेपछि पलडमाथि बसेर कपडा खोल्दै दुवैले एक अर्काका संवेनशील अङ्गहरू सुमसुम्याउन थाले र दुवै बेग्लै संसारमा हराउन थाले ।

ओहो, उनीहरू बिच त यस्तो सम्बन्ध पो रहेछ । आश्चर्य चकित भयो ।...जुन शरीरमाथि उसको सिर्फ उसको मात्र अधिकार हुनु पर्नेमा श्रीमतीको सबैभन्दा मिल्ने केटीसाथीले मनपरीसँग गिजोली रहेको दृश्य देख्दा भाउन्न भएर देख्न नसकी आँखा चिम्लियो उसले (शेरचन, २०७० : पृ. ४४) ।

नारीले आफ्ना यौनिक चाहना अर्की नारीबाट नै पूरा गरेको र विपरीतलिङ्गीबाट हुने अनुसारको यौनिक आनन्द लिएको अवस्था यस कथामा छ । यो स्त्रीले स्त्रीबाट नै यौनिक सुख पाएको र यौनिक अभिमुखीकरण समान लिङ्गीका बिचमा रहेको अवस्था हो । यसैले शेरचनको तेश्रो रङ् कथा सङ्ग्रहले पनि नेपाली समाजमा देखा परेका फरक यौनिक अभिमुखीकरण भएका वर्ग र त्यसमा पनि स्त्रीको स्त्रीका बिचमा भएको यौनिक लगावलाई पतिनिधित्व गरेका कारण यो उत्तरवर्ती नेपाली आख्यानमा प्रतिनिधि स्त्री समलिङ्गी कथा हो ।

समलैङ्गिक चरित्रको यस्तो योजना 'नन्दभाउजूको प्रेमको साबिती बयान'मा पनि छ । नन्द रक्षा र भाउजू गंगाका बिचमा हुर्किएको सवेगात्मक प्रेमले अन्ततः बोस्टन म्यारिजको रूप लिएको छ । रक्षाको दाइ वसन्तलाई आफ्नी श्रीमती र बहिनीका बिचको सम्बन्ध शङ्का लागेपछि पत्नीलाई जागिरमा लगाउँछ । तर उसको यस प्रयत्नले कुनै अर्थ नराख्ने र रक्षा तथा गंगा अविच्छेद्य रूपमा जीवनभर सँगै बाँच्ने र मर्ने अवस्थामा पुगेका हुन्छन् । समान जैविक संरचना भएका बिचको यस प्रकारको प्रेमले स्त्री समलैङ्गिकतालाई नै पुष्टि गर्दछ ।

दाइ गएको केही क्षण पछि हामी आफैमा हराउन थाल्यौ । हामीलाई टि.भी. चलिरहेको, कोठाको बत्ती बलिरहेको र अचानक दाइ आउनुभएको पत्तै भएन । अचानक गंगाको जोडदार चित्कार सुनेर म आत्तिँ । त्यो चित्कार नाङ्गो जिउमा दाइको हत्केलाको जोडदार पिटाइको थियो । गंगालाई दाइले लगातार पिट्न थालेपछि र मैले पनि आफ्नो शरीरको कपडालाई नियन्त्रण गर्न गरेपछि दाइमाथि नै जाइ लागें (रावत, २०७१ : ४३) ।

नातामा नन्द र भाउजू पर्ने दुई स्त्रीका बिचको यौनिक गतिविधि र त्यसबाट सन्तुष्टि लिने अवस्थामा यी चरित्र छन् । यस्तो स्वभाव फरक यौनिक अभिमुखीकरण हुँदा मात्र हुन्छ । अदालतमा गई कानुनी पैरवीसमेत गरेर यी चरित्रले पारस्परिक प्रेमलाई जीवनभर निरन्तरता दिने निर्णय गरेका कारण यिनले पनि समलिङ्गी स्त्री चरित्रको यौनिक रुचिलाई व्यवहारतः पुष्टि गरेका छन् ।

## पुरुष समलिङ्गी चरित्र

यौनिक अभिमुखीकरण वा रुचिका दष्टिले पुरुषको लगाव, भुकाव, आकर्षण र यौनजन्य प्राथमिकतामा पुरुष पर्नुलाई पुरुष समलैङ्गिकता भनिन्छ । यसको ऐतिहासिक विकास यात्रा प्रचीन ग्रीसमा पुगेर जोडिएको पाइन्छ । प्रचीन ग्रीसको समाज व्यवस्था वा पारिवारिक सम्बन्धको व्यवस्थामा यौन साथीको छनोट जैविक लिङ्ग संरचनाका आधारमा नभई जातिगत उपसमूहका आधारमा हुने प्रचलन थियो । त्यति बेलाको समाजमा यो स्वभाविक गतिविधि भएका कारण जैविक र यौनिक प्राथमिकताका कोणबाट कमै अध्ययन गरिएको थियो (ढकाल, २०७२ : ६८) । पुरुषको लगाव वा भुकावलाई विषमलिङ्गी समाजको व्यवस्था र रुचि अनुसार विश्लेषण विशेषतः मध्यम वर्गीय अमेरिकी समाजमा विकास भएको हो । प्रायः गेरा मध्यम वर्गीय अमेरिकी लजालु (कोय), नरम (सफ्ट) रूपमा देखा परेका कारण तिनलाई विषमलिङ्गी समाज (हेट्रोसेक्सुयल सोसाइटी) ले 'गे' को संज्ञा दियो । यसलाई मेक्सिको र दक्षिण अमेरिकामा पुरुष र महिला दुवैसँग समान रुचिका साथ यौन सम्पर्क गर्ने क्षमता भएको भन्ने अर्थमा प्रयोग गरिएको छ । विशेषतः दक्षिण अमेरिकी समाजमा यो वास्तविक पुरुष (रियल म्यान) को संज्ञाले परिचित छ (टाइसन, सन् २००९ : ३२९) । गे को ऐतिहासिक पृष्ठभूमि पुरानो भए पनि यसको औपचारिक नामकरण र समाजमा यसको आलोचनात्मक व्याख्या उन्नाइसौ सताब्दीमा मात्र भएको हो । यस्ता पुरुष समलिङ्गीले आफूलाई वेषभूषाको तहमा निरन्तरको अप्राकृतिक सजावट (ड्रयाग), समूह (क्व्याम्प) र एड्सको सबालमा जोडेर विषमलिङ्गी समाजको सामू पहिचान स्थापित गरेका छन् ।

नेपाली आख्यानमा पुरुष समलिङ्गी चरित्रको सघनता पाइन्छ । समलिङ्गीका माझमा पनि विषमलिङ्गी समाजले निर्माण गरेको मनोविज्ञानले प्रभाव पार्ने भएकाले विपरीत यौनवादीको समाजमा सहजताका साथ निस्कने आँट र आत्मविश्वास देखाउँछन् । विशेषतः नयाँ अध्याय र तेल्लो रङ जस्ता कथाले यस प्रकारको चरित्र योजनाको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । नयाँ अध्यायको मुख्य चरित्र उमेश्वर, सुन्दर, उमेश्वरको आफन्त र अञ्जली नामक चरित्रहरू पुरुष समलिङ्गी पहिचानको प्रतिनिधि हुन् । विद्यालयमा पठनपाठनको सिलसिलामा प्रतिभाशाली र मेधावी हुँदा हुँदै पनि उमेश्वरले गुरुहरू र साथीबाट अपेक्षित सद्भाव पाउन सकेको छैन भने अर्को चरित्र प्रभाकरलाई उसले समवयी नभए तापनि औधी माया र प्रेमपूर्वक सुभाष दिने, आफ्ना मनमा गुम्सिएको भावना बताउने जस्ता कार्य गरेको छ । तर यस उपन्यासका यी तिन चरित्र मध्ये उमेश्वर र सुन्दरको अभिमुखीकरण स्त्रीको स्वभाव र रुचिलाई आत्मसात् गर्ने दिशातिर भएको छ भने उमेश्वरको आफन्तको छोरा चाहिँ विशुद्ध पुरुष समलिङ्गीका रूपमा विकसित भएको छ ।

तिमीले देखेका छौ, साथीहरू मसँग सङ्गत गर्न किन चाहन्छथिए ? किन बोल्दैन थिए ? बोले भने पनि कस्तो कस्तो गरी गर्थे । करण म न केटा थिएँ न केटी,

अर्कै थिएँ । मेरो स्वर र कुरा गराइ मेरो शरीरको पुरुष अङ्गसँग मिल्दैनथ्यो (केशरी, २०७४ : १३३) ।

उमेश्वरमा केटाको जन्मजात जैविक अङ्ग रहेको तर त्यसको विकाससँगै उत्पन्न हुने सम्बेदनाचाहिँ स्त्रीपट्टि भुकेको थियो । यसले उमेश पुरुषको जैविक संरचना भएको तर नारीको स्वभाव, व्यवहार, शारीरिक संरचनालाई भित्रैदेखि आदर र सम्मान गर्ने अवस्थामा पुगेको थियो । यो उमेश्वरमा रहेको लिङ्गान्तरण (ट्रान्सजेन्डरको) स्वभाव हो । त्यसैले ऊ विशुद्ध पुरुषसमलिङ्गी नभई ट्रान्सवुमनको चेतनामा हुर्किदै गरेको जैविक अस्तित्व हो । यस्तै आत्मा र शरीरका बिचको द्वन्द्वको चपेटामा सुन्दर पनि परेको छ ।

नेपाली कथामा विशुद्ध पुरुषसमलिङ्गी चेतना र फरक यौनिक अभिमुखीकरण भएको चरित्रको प्रथम प्रयोग तेस्रो रड (शेरचन, २०६६ : ३९) मा भएको हो । यस पूर्व प्रकाशनमा आएका माया ठकुरीको 'यथार्थ' र 'पिशाचिनी' मा पनि तेस्रो लैङ्गिक विषय आएको भन्ने ठहर समालोचक गोविन्दराज भट्टराईको छ । जैविक विकास र यौन तथा शरीरको अन्य रसायनमा आएको फरक प्रकृतिका कारण नारीमा धोदो स्वर, हात पाखुरामा आएका अस्वाभाविक बाक्ला रौं, शरीरका अङ्ग (हात पाखुरा) मा आएको कडापन जस्ता फरक जैविक विकास भएका चरित्र यथार्थ कथामा आएको छ । तर चरित्रले आफूलाई विसमलिङ्गी समाजका सामू आफ्नो फरक परिचय रहेको बताउन सकेको थिएन । त्यसैले जैविक रसायनका कारण फरक संवेगात्मक चेतना रहेको तर तेस्रो लिङ्गी पहिचान नरहेको पुष्टि हुन्छ । शेरचन (२०६६) ले विवाहका निमित्त योग्य उमेर, अवस्था र पारिवारिक स्तर अनुसारको युवती फेला पारेको अवस्थामा आफू फरक यौनिक पहिचानको रहेको र विषमलिङ्गी विवाह जीवनको दुखद घटनामा परिणत हुने तर्क चरित्रको तहबाटै प्रस्तुत गरेको छ । त्यसैले यो पुरुषसमलिङ्गी पहिचानमा आधारित पहिलो कथा हो ।

...हैन हैन यहाँले सही सुन्नु भएको हो । हो, केटी साथी नभएर केटा नै साथी हो, जसबिना म आफूलाई अपुरो र अधुरो सम्झन्छु । ऊ बिना म बाँच्नै सक्दैन । अथवा यसो भनौं हामी दुवै एक अर्काबिना बाँच्न सक्ने कल्पना सम्म पनि गर्न सक्दैनौं । त्यसैले त आग्रह गर्छु तपाईं यो विवाहलाई अस्वीकार गर्नु होस् भनेर (शेरचन, २०७० : १८७) ।

आफ्नो यौनिक प्राथमिकता अनुसार विवाह जस्तो नितान्त व्यक्तिगत विषयलाई यस कथाको समाख्याता चरित्रले समलिङ्गी व्यक्तिको रोजाइलाई प्रस्ट रूपमा विषमलिङ्गी समाजका सामू राखेको छ । परिवारले उत्साहपूर्वक राजपुत्र परिवारको वंश चलाउने सन्तानको आशा राखेको र अन्य विषमलिङ्गी सदस्यबाट पनि उत्साह राखेको समयमा समलिङ्गी विवाह वा जीवनभर समानलैङ्गिक संरचना भएकोसँग आनन्दित रहने कठोर निर्णय गरेका कारण यो पुरुष समलिङ्गी चरित्रप्रधान कथा हो ।

## द्वियौनिक चरित्र

यौनिकता व्यक्तिमा जैविक रसायन र त्यसले उत्पन्न गरेको संवेगको विशिष्ट अवस्था हो । व्यक्ति फरक भएपछि, यौनिक अभिमुखीकरण र चाहनाको विषय पनि फरक हुनु स्वाभाविक हो । उत्तर अमेरिकामा पुरुषमा रहेको फरक यौनिक क्षमतालाई 'गे' नामकरण गरियो । तर यस्तै फरक यौनिक क्षमता भएको पुरुषलाई मेक्सिको र दक्षिण अमेरिकी समाजमा वास्तविक मान्छे (रियल म्यान) वा माचो भनिएको पाइन्छ (टाइसन, सन् २००९ : ३२९) । यस्ता माचो स्वभावका व्यक्तिमा महिला र पुरुष दुवैसँग यौन व्यवहार गर्न सक्ने र सन्तुष्ट समेत हुने फरक स्वभाव हुन्छ । त्यसैले यस्तो यौनिक अभिमुखीकरण भएको व्यक्ति सामान्यतः लजालु र नरमपनको हुने गर्छ । नेपाली समाज धर्म निर्देशित र पाप कटनीको विधि विधानमा विकसित भएको कारण पुरुषले पुरुषसँग गरेको यौन सम्पर्क पनि पाप हुने र त्यसको प्रायश्चित्तको पद्धति पनि प्रचलनमा रहेको छ । पुरुषले पुरुषसँग संभोग गर्नु, यति एति पाप जातिभ्रंशकर कहिन्छन् (भट्टराई, २०६१ : ४७) । नेपाली समाजको यस प्रकारको आचार व्यवस्थाको कोणबाट हेर्दा यस्तो यौनिक सम्बन्धमा रमाउने व्यक्तिलाई पापीको संज्ञा दिइए तापनि हालको जैविक विकास र मानोविज्ञानमा पर्न गएको गहिरो आसरका कारण यस्तो फरक यौनिक अभिमुखीकरण भएका वर्गलाई विश्वले नै मानव अधिकार र लैङ्गिकताको न्यायमा समेटेको छ ।

नेपाली आख्यान परम्परामा वास्तविक मान्छे वा माचो स्वभावको चरित्र प्रयोग नवीन प्रवृत्तिका रूपमा देखा परेको छ । पुरुष र महिला दुवैसँग यौनिक आकर्षण भएको र विपरीतलिङ्गी विवाह पद्धतिद्वारा सन्तानको बाबु समेत बनेको व्यक्ति आफूमा यौन असन्तुष्टि रहेको बोध गरी पुरुषको संसर्गमा समेत रहने स्वभावको चरित्र इन्द्रकुमार श्रेष्ठ 'सरित' को अर्धसत्यमा छ । परम्परागत विषमलिङ्गी पद्धति अनुरूप टङ्गीसँग विवाह गरेर छोराको बाबु समेत बनेको प्रभातको यौनिकता विषमलिङ्गी र प्राकृतिक छ ।

दिन चालै नपाई विरालो चालमा हिडि रह्यो । समयको यही हिडाइमा ऊ एउटा छोराको बाबु बन्यो । अँध्यारोमा जूनकीरी बलेभै उसलाई आफ्नो मन खुसी भएको हो कि भै लाग्यो । उसले कार्यालयबाट विदा लिएरै स्याहार्यो टङ्गीलाई तर ऊ सुत्केरी कुनाबाटै उग्र हुन थाली (श्रेष्ठ, २०६३ : पृ. ४३) ।

पत्नी सुत्केरी भएको क्षण र आफू बाबु बनेको अवस्था पनि प्रभातको निम्ति खल्लो र फिका लागेको छ । विषमलिङ्गी विवाह र यसको वर्चस्व रहेको समाजमा हुर्किएको प्रभातमा यस्तो नैराश्यको चेतना बाल्यकालदेखिकै प्रभाव हो । बाबुको नियमितको टोकसो र आमाको मृत्युका कारण सामान्य बालकमा उत्पन्न हुने अनुभूति र त्यसले उत्पन्न गर्ने यौनिक अभिमुखीकरणको परिणाम स्वरूप उसमा यौनिक फरकपन विकास भएको हो । यस्तो विषमलिङ्गी स्वभाव र भूमिका निर्वाह गरेको प्रभातमा पनि गहिरो र हार्दिकतापूर्ण



लगाव हीराकृष्णप्रति रहेको छ । उसको यही व्यवहारका कारण पहिलो स्वास्नी टङ्गीले छोडेर जान्छे भने दोस्रो विवाह गरी सुनयनाको पति समेत बन्दछ । हीराकृष्णसँगको शारीरिक निकटताले मनमा बेचैन र छटपटीको अवस्थामा समेत पुच्याई तिजमा पत्नीसँगै ब्रत बस्छ, र हीराकृष्णप्रतिको अस्वाभाविक लगाव वा आकर्षणको स्तरमा पुग्छ ।

त्यही बेला प्रभात भने अस्पतालतिर लाग्यो । घरदेखि अस्पतालसम्मको दुरी पनि आज प्रभातलाई साढै लामो लाग्यो । सडकमा गुडिरहेका गाडी र हिडिरहेका मानिससँग उसलाई सोध्न मन लाग्यो- तिमीहरू सडकमाथि हिडिरहेका छौ कि समयमाथि ? समय र सडकमध्ये कुनचाहिँ बलियो होला ?...हीरा तिमालागि प्रसाद ल्याएको छु, खाऊ । ल अब जल पनि खाऊ । तिमी ठिक हुन्छौ हीरा, मलाई विश्वास गर । मलाई विश्वास छ तिमीले मेरो भनाइ माथि विश्वास गर्ने नै छौ । प्रभातको अनुरोधको हीराकृष्णमा कुनै प्रतिक्रिया भएन ( श्रेष्ठ, २०६३ : पृ ८०-८१) ।

श्रीमती सुनयनासँगै ब्रत बस्नु तर ब्रतको लगाव, फल प्राप्तिको आशा सबै हीराकृष्णप्रति समर्पित हुनु यौनिक असाधारणपन हो । घरकी पत्नीसँग हुनु पर्ने स्तरको यौनिक भुकाव समलिङ्गी चरित्र हीराकृष्णमा हुनु द्वियौनिकताको प्रमाण हो । यस आधारमा उत्तरवर्ती नेपाली आख्यानमा फरक यौनिक अभिमुखीकरणको चरित्र प्रयोग मध्ये द्वियौनिकता पनि एक प्रवृत्ति रहेको पुष्टि हुन्छ ।

### अन्तरलिङ्गी चरित्र

जैविक अङ्ग संरचनामा बालक वा बालिका भई जन्मिएका तर यौनिक भुकाव र अभिमुखीकरण विपरीतलिङ्गीप्रति रहेको अवस्था नै अन्तरलिङ्गी (ट्रान्सजेन्डर) हो । उमेरको विकाससँगै पुरुषमा हुने समाजिक जिम्मेवारी र सांस्कृतिक भूमिका तथा महिलामा हुने समाजिक जिम्मेवारी र सांस्कृतिक भूमिका फरक लैङ्गिक संरचना भएकाप्रति आकर्षित हुनु र त्यसै अनुसार समाजमा आफ्नो पहिचानको खोजी गर्ने स्वभाव यस प्रकारका चरित्रमा पाइन्छ । यस्तो स्वभावको पहिलो थालनी ड्रयाग शैलीको वेषभूषाबाट हुने गर्छ । बालकले उमेरको विकाससँगै बालिकाको वेषभूषा र शारीरिक हाउभाउमा रम्ने चाहना राख्नु तथा बालिकाले बालकको हाउभाउ र वेषभूषामा सजिने चाहना राख्नु यसको स्वभावगत पहिचान हो ।

उत्तरवर्ती नेपाली आख्यानमा यस प्रकृतिको यौनिक पहिचान भएको पात्रको प्रथम प्रयोगको श्रेय शोभा भट्टराईको अन्त्यहीन अन्त्यलाई जान्छ । त्यस्तै यस स्वभावको चरित्रको निरन्तरता गीता केशरीको नयाँ अध्यायमा पनि छ । यी उपन्यासमा बालकका रूपमा जन्मिएका वा केटाको यौनिक स्वभावमा अभिमुखीकृत भएका चरित्र बिस्तारै स्त्री सुलभ गुणको बन्न थालेको अवस्था छ । अन्त्यहीन अन्त्यको चरित्र अमर मध्य रातमा उठेर नडमा

## 276 नेपाली आख्यानमा तेष्रोलेङ्गिक चरित्र

पालिस लगाउने, स्त्रीका भित्री वस्त्र लगाउने, साडीमा सजिने र महिलाका हाउभाउलाई अति तन्मयतासाथ नक्कल गर्छ। यो अन्तरलिङ्गी चरित्रमा हुने स्वभावको परिणाम नै हो। यस्तो स्त्रैण र आत्मरत स्वभावका कारण अमर अन्तरयौनिक चरित्रको कोटिमा परको प्रष्ट हुन्छ।

...ऊ आफ्ना हात र नडमा नेलपोलिस लगाइरहेको थियो। लुगा त उसले स्त्रीको लगाएकै थियो। यो नयाँ काम थाल्यो। नयाँ पनि नहुदो हो। मेरा लागि नयाँ थियो। ऊ कुनै स्त्रीभन्दा पनि तन्मय भएर नेलपालिस लगाइरहेको थियो। उसको स्त्रीभाव र कार्यकलापको कुनै कुरामा पनि अब मलाई अचम्म नलाग्ने भैसकेको थियो (भट्टराई, २०५८ : ४४)।

महिलाको वेषभूषा र पहिरनप्रतिको लगावले अमरमा अन्तरयौनिक स्वभावको पुष्टि मिल्छ। जन्मँदा बालकको जैविक संरचना र अङ्गमा जन्मिएको तर विषमलिङ्गी यौनिक चाहनाको न्यूनताका कारण उसमा यस प्रकारको स्वभाव विकास भएको हो। यो उसको ड्रयाग क्विनको प्रारम्भिक चरण हो। यसले क्रमशः पुरुषमा स्त्रैण र आत्मरतको तहलाई विकसित गरी पूर्णतः अन्तरयौनिक अवस्थामा अमरलाई पुऱ्याउनेमा निश्चित हुन सकिन्छ। यो अवस्था नयाँ अध्यायको सुन्दर नामक चरित्रमा अभै प्रभावकारी रूपमा देखा परेको छ। यस उपन्यासले आत्मसात् गरेको परिवेश परिवर्तित, शिक्षित र चिकित्सा विज्ञानको चरम उन्नति भएको अवस्थाको कारण सुन्दरमा आएको परिवर्तनलाई उसैको चाहना अनुसार स्त्री जनेन्द्रीय विकास गराउने उद्देश्यले उसका बाबुआमाले बैङ्कक लगेका छन्।

...चढ्दो उमेरमा पूरा नारीका रूपमा उत्रिन पाई स्कुलमा नाटक खेलेको दिन मेरा लागि सबै भन्दा खुशीको दिन त्यही भयो। त्यसपछि म त्यस्तै रूपमा आफूलाई बारम्बार प्रस्तुत गर्न चहन्थेँ तर यो कुरा कसैलाई पनि मन पर्दैनथ्यो। जसलाई सुनाए पनि हासेर उडाइदिन्थे। विश्वासै गर्दैन थिए र भन्थे एक पटक नाटक के खेलिस अब त्यस्तै नाटकको पात्र हुन चाहन्छस् ? यो दुनियाँ नाटकभन्दा धेरै फरक छ (केशरी, २०७४ : १८१)।

यस्तो बेग्लै प्रकारको लगाव वा भुकाव महिला वा स्त्रीप्रति हुनु र तन्मयताका साथ यस्ता स्वभावका महिलाको नक्कलमा उत्रनु तथा रमाउनुलाई अन्तरयौनिक स्वभावकै रूपमा लिइन्छ। नेपाली समाजका विविध पेसा र व्यवसायमा अब्बल बनेका तेष्रोलेङ्गिको जैविक संरचना र स्वभाव पनि यस्तै प्रकारको रहेको छ। त्यसैले पुरानो विषमलिङ्गी समाजमा रहेको केटा वा पुरुषको स्वभावगत अंश कायमै रहेका कारण यस्ता चरित्र क्रमशः खुल्न सकेका हुन्।

## अन्तरयौनिक चरित्र

यौनिकता तरल अवस्थामा रहेको वा विषमलिङ्गी समाजका सामू आफूलाई पूर्ण रूपमा पुरुष वा स्त्रीका तहमा स्वाभाविक रूपले नदेखाउने अवस्था अन्तरयौनिकता हो । प्राकृतिक लिङ्गका दुवै पक्षमा आफ्नो समान आस्था रहेको धारण देखाउनु नै अन्तरयौनिकता हो । यस्तो चाहनालाई वेषभूषा, व्यवहार वा शरीरको ढाँचाकाचाका तहबाट प्रस्तुत गराउन नचाहने अवस्था नै अन्तरयौनिकता हो । यस्तो अवस्थामा रहेका व्यक्ति आफूलाई आत्मिक ढङ्गले सन्तुष्ट गराउनका निम्ति स्त्रीको पोसाक वा हाउभउलाई एकान्तमा वा आफू अनुकूलको समयमा प्रस्तुत गर्न रुचि राख्ने प्रवृत्तिका हुने गर्छन् । यस्तो फरक यौनिक पहिचान साँस्कृतिक आस्थाका आधारमा पनि निर्माण भएको हुन्छ । सनातन धर्मको रूप धारण गरेको सखी सत्सङ्गका अनुयायीले आफूलाई यस धारमा प्रस्तुत गराउन चाहन्छन् ।

उत्तरवर्ती नेपाली आख्यानमा अन्तरयौनिक चरित्रको प्रयोग गर्नेमा मोहनराज शर्मा प्रतिनिधि मानिन्छन् । यिनको सलजोमा आएका दुई चरित्र डाइमन दा (दी) र प्रो. शर्माका गतिविधिले अन्तरयौनिकतालाई बल पुऱ्याएका छन् । यी दुबै चरित्र आफूमा रहेको स्त्रीत्वपनलाई गोप्य र सुरक्षित रूपले निरन्तरता दिइरहेका छन् । विषमलिङ्गी समाजका सामू आफ्नो साबिकको यौनिक तथा लैङ्गिक प्रतिनिधित्व प्रदर्शन गर्ने तर विशेष अवस्था वा सुरक्षित वातावरण आएका खण्डमा आफ्नो फरक यौनिकतालाई सगर्व प्रकट गराउन चाहने स्वभाव देखाएका छन् ।

केटी हो कि केटा हो भनेर भट्ट नछुट्टिने अनौठो रङ्गढङ्गको ट्याक्सी चालक पछिल्लिर मुन्टो फर्काई ओठभरि नारीभन्दा नखरमाउलो र पुरुषभन्दा भलाद्भी खालको हाँसो फिजाएर ताली पड्काउँदै सोध्छ, “हाई हाई कहाँ जाने नाई ?”

...डाइमन- म केटाहरूका निम्ति डाइमन दा केटीहरूका निम्ति डाइमन दी हुँ । तिमी केटीहरू मलाई दी भन ।

रूपा- के मतलब ?

डाइमन- हाइहाइ म नरहरूमा बाल ब्रम्हचारी हनुमानभन्दा शुद्ध र नारीहरूमा सती सावित्रीभन्दा पवित्र हुँ नाई । म केटामा केटा र केटीमा केटी हुँ नाई । म हिजडा हुँ नाई (शर्मा, २०६६ : ७४) ।

यस्तो दुबै यौनिक चाहना र स्वभावलाई आत्मसात् गरेर फरक यौनिक स्वभाव प्रदर्शन गरेका कारण डाइमनमा अन्तरयौनिक स्वभाव देखा परेको छ । यसलाई उसले आफ्नो पहिचान र विशेषताको रूपमा लिएको छ । विषमलिङ्गी समाजका सामू उसले यो स्वभावलाई सहज रूपले प्रस्तुत नगर्ने तर विशेष परिस्थिति वा सन्दर्भमा यस्तो यौनिक

## 278 नेपाली आख्यानमा तेलोलैङ्गिक चरित्र

पहिचानलाई गर्वको विषय बनाउने स्वभाव उसको छ । त्यसैले यो अन्तरयौनिक चरित्रका रूपमा विकास भएको छ ।

यस्तो अन्तरयौनिकता प्रो. शर्माका गतिविधमा पनि देखा परेको छ । समाजका सामू आफूमा परम्परागत विषमलिङ्गी चेतना, स्वभाव र वेषभूषा रहेको शर्माले सखी सत्सङ्गसभामा महिलाको भेष धारण गरी तन्मयताका साथ कृष्णको उपासना गरेको छ । रोगले थला परेकी पत्नी कोमामा रहेको र उसको स्वास्थ्यमा सुधारको आशा राखेर शर्मा सखी सत्सङ्ग सभामा तन्मयताका साथ महिलाको आवरणमा नाचेको छ । यो यौनिकताको विशेष प्रकटन हो ।

ज्वालाले थप्छे, “यस्तो महिला वेषभूषामा हामीले सरको कल्पनै गरेका थिएनौ ।”

पो. शर्माले अहिले

टउकोमा रङ्गिन टालो बाँधेका छन् ।

निधारमा रातो बिन्दुली टीका टाँसेका छन् ।

आँखामा कोस निकालेर गाजल दलेका छन् ।

ओठमा रातो लाली पोतेका छन् ।

नाका सुनको नत्थ पहिरेका छन् ।

कानमा बडाबडा भुम्का भुण्ड्याएका छन् ।

घाँटीमा हीराको हार लगाएका छन् ।

नारीमा राताराता चुरा उनेका छन् ।

जरीको कढाइवाल रातो चोली भिरेका छन् ।

कम्मरमा चाँदीको कन्दनी कसेका छन् ।

चोलीसँगै मिल्ने लहङ्गा कसेका छन् ।

खुट्टामा छमछम बज्ने पाउजु बेरेका छन् ।

कुर्सीबाट जुरुक्क उठ्दै उनी भन्छन् “नानीहरू, दस मिनेट जति सोफामा गएर बस र यहाँको रमाइलो हेर, म लुगा फेर्न जान्छु । अब म फर्केर यहाँ आउन्न । तिमीहरू ठिक दस मिनेटमा बाहिर आउनु है (शर्मा, २०६६ : १६४-६५) ।

यस प्रकारको हाउभाउ र वेषभूषालाई विशेष अवसरमा तन्मयताका साथ अपनाउने वा माया गर्ने स्वभाव नै अन्तरयौनिकता हो । यो परम्परागत विषमलिङ्गी समाजको कोणबाट हेर्दा विकृतिको रूप हो तर यसलाई हार्दिकतापूर्वक कुनै विषमलिङ्गी वा पुरुषसत्ताको पक्षपातिले प्रयोग गर्नु अन्तरयौनिकता हो । यसप्रकार उत्तरवर्ती नेपाली आख्यान परम्परामा फरक यौनिक पहिचान भएका चरित्रको विशेष प्रयोग (अन्तरयौनिकता) देखिएको छ । यसले

समाजमा सहज र स्वाभाविक पुरुष वा महिला देखा पर्छन् तर तिनको अन्तर्गतको यौनिक स्वभाव वा वास्तविकता फरक पनि हुन सक्छ भन्ने सार पुष्टि गरेको छ ।

### निष्कर्ष

नेपाली आख्यान (वि. सं २०३६) विविध सामाजिक सन्दर्भ, घटना, परिवेश र परिवर्तनको प्रभाव स्वरूप विकसित भएका चेतनालाई विषयवस्तु बनाउने क्रमसँगै गतिशील रहेको छ । यसै क्रममा नेपाली समाजमा देखा परेका यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसङ्ख्यक र फरक यौनिक अभिमुखीकरण सम्बद्ध चरित्रको प्रयोगका दृष्टिले यो कालखण्ड उल्लेख्य रहेको छ । विशेषतः अतिरिक्त (२०५०) र तेस्रो रङ (२०६६) तेस्रो लिङ्गी चरित्र प्रयोगका दृष्टिले क्रमशः प्रतिनिधि उपन्यास र कथाको कोटिमा छन् । उपन्यासमा नयनराज पाण्डे र कथामा उषा शेरचनको यो ऐतिहासिक योगदानको निरन्तरतामा जोडिन आउने शोभा भट्टराई, इन्द्रकुमार श्रेष्ठ, मोहनराज शर्मा, कल्पना खरेल, जया ओझा र गीता केशरी जस्ता उपन्यासकार तथा माया ठकुरी, गोविन्दसिंह रावत, अर्चना थापा, नगेन्द्रराज शर्मा, परशु प्रधान, गोविन्द गिरी प्रेरणा जस्ता कथाकार रहेका छन् ।

तेस्रो लैङ्गिकताका मूल प्रकारमा पुरुष समलिङ्गी, स्त्री समलिङ्गी, द्वियौनिक, अन्तरलिङ्गी र अन्तरयौनिक पर्दछन् । यौनिक अल्पसङ्ख्यकका यी भेदसँग सम्बद्ध चरित्र प्रयोगका दृष्टिले उत्तरवर्ती नेपाली आख्यान उल्लेख्य रहेका छन् । मोहनराज शर्माको सलिजो, कल्पना खरेलको समलिङ्गी सम्बन्ध र गोविन्दसिंह रावतको नन्दभाउजूको प्रेमको साबिती बयानले स्त्री समलिङ्गी चरित्रको प्रयोग गरेका छन् । उषा शेरचनको तेस्रो रङ पुरुष समलिङ्गी चरित्र प्रयोगका दृष्टिले प्रतिनिधि रहेको छ । त्यस्तै इन्द्रकुमार श्रेष्ठको अर्धसत्य द्वियौनिक चरित्र प्रधान उपन्यास हो । जैविक अङ्ग संरचना पुरुषको भइ महिलाप्रति विशेष माया र श्रद्धा गर्ने तथा आत्मामा स्त्रीत्वलाई धारण गरेर हिड्ने स्वभाव अन्तरलैङ्गिकता हो । यस्तो फरक यौनिक पहिचान भएको चरित्रको प्रतिनिधित्व गीता केशरीको नयाँ अध्याय, शोभा भट्टराईको अन्त्यहीन अन्त्य र जया ओझाको आवरणले गरेको छ । विषमलिङ्गी समाज र त्यसका प्रचलनलाई स्वीकार्ने तर विशेष मौका वा परिस्थितिमा नारीको वेषभूषालाई तन्मयतापूर्वक माया गर्ने स्वभाव अन्तरयौनिकता हो । मोहनराज शर्माको सलिजो यस्तो चरित्रको प्रयोगमा प्रतिनिधि रहेको छ । सारमा उत्तरवर्ती नेपाली आख्यान यौनिक अल्पसङ्ख्यकका विविध स्वभाव र प्रकृतिलाई सघन रूपले प्रतिनिधित्व गर्न सफल छन् ।

(त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाध्यक्षको कार्यालय, अनुसन्धान केन्द्र, कीर्तिपुरमा पेश गरिएको लघु अनुसन्धान प्रतिवेदनको निष्कर्षमा आधारित अनुसन्धानात्मक लेख )

### सन्दर्भ सामग्री सूची

अब्राम्स, एम्. एच्. (सन् २००४), *अ ग्लोसरी अफ लिटरेरी ट्रम्स*, सिङ्गापुर : थोमस एसिया प्रा. लि. ।

280 नेपाली आख्यानमा तेष्रोलैङ्गिक चरित्र

- ओझा, जया (२०७३), *आवरण*, काठमाण्डौ : शिखा बुक्स ।
- केशरी, गीता (२०७४), *नयाँ अध्याय*, काठमाण्डौ : ऐरावती प्रकाशन प्रा.लि. ।
- टाइसन, लुइस (सन् २००९), *क्रिटिकल थियरी टुडे*, लन्डन : रुटलेज पब्लिकेसन ।
- ढकाल, दीपकप्रसाद (२०७२), “समालोचनामा तेष्रो लैङ्गिकता : पृष्ठभूमि र स्वरूप” *प्रज्ञा* (अङ्क २, पूर्णाङ्क ११२), पृ.६३-७२ ।
- ढकाल, दीपकप्रसाद (सन् २०१६), “स्त्री समलैङ्गिकता : सिद्धान्त र विश्लेषण”, *नेपाली अकादमी जर्नल*, (वर्ष १२, अङ्क १२), पृ. ५७-७७ ।
- थापा, अर्चना (२०७४), *कठपुतला*, काठमाण्डौ : अक्षर क्रिएसन नेपाल ।
- पाण्डे, नयनराज (२०५०), *अतिरिक्त*, काठमाण्डौ : साभा प्रकाशन ।
- भट्टराई, शोभा (२०६८), *अन्त्यहीन अन्त्य*, काठमान्डौ : प्रतिभा प्रकाशन ।
- भट्टराई, शरदचन्द्र शर्मा (२०६१), *प्राचीन नेपाली गद्य*, ललितपुर : साभा प्रकाशनको छापाखाना ।
- भट्टराई, गोविन्दराज (२०६६), “सलिजोको पक्षमा बोल्नु सजिलो थिएन”, शर्मा मोहनराज, *सलिजो*, काठमाण्डौ : सीमान्त प्रकाशन प्रा. लि. ।
- रावत, गोविन्दसिंह (२०७१), *गङ्गा*, क्यानडा : नेपाली साहित्य समाज ।
- रिचर्डसन, ड्यानी, म्याक्गुलिन, ज्यानिस र केसि, मार्क इ (सम्पा.), (सन् २००६), *इन्टरसेक्सन विटविन फेमिनिस्ट एन्ड क्वीर थियरी*, न्यु योर्क : प्यालाग्रिभ म्याकमिलन ।
- शर्मा, मोहनराज (२०६६), *सलिजो*, काठमाण्डौ : सीमान्त प्रकाशन प्रा.लि. ।
- शेरचन, उषा (२०६६), “तेस्रो रङ,” *गरिमा* (वर्ष २७, अङ्क ६, पूर्णाङ्क १८८), पृ.३९-४६ ।
- ..... (२०७०), *तेस्रो रङ*, काठमाण्डौ : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- श्रेष्ठ, इन्द्रकुमार (२०६३), *अर्धसत्य*, काठमाण्डौ : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन प्रा.लि. ।